

BOD PÉTER ȘI ISTORIA BISERICII ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA

Bod Péter (1712-1769), traducător, poet, bibliotecar, profesor, preot, notar al sinodului general al Bisericii Reformate maghiare, ocupă în istoria culturii transilvănene un loc dintre cele mai importante, prin contribuțiile sale remarcabile în domeniile teologiei, filologiei și istoriei. Format în atmosfera preiluministă creată de Apáczai Csere János la colegiul bethlenian de la Aiud, unde rămâne bibliotecar, apoi profesor de ebraică, își va completa studiile la universitatea din Leyden, cea mai bine dotată universitate olandeză din acea vreme, beneficiind de stipendiul anual acordat de aceasta colegiului aiudean și de sprijinul financiar oferit de Bethlen Kata și Türi Mihály¹. Sejurul în Olanda a durat din 1740 până în 1743, perioadă pe care a folosit-o nu numai pentru specializarea în teologie, istorie, drept și filologie, ci și pentru acumularea unei consistente biblioteci, apreciată cantitativ la 4-500 de volume² însumând 700 de kg. greutate cu care a fost nevoit să se întoarcă în Transilvania pe căi ocolite, pentru a evita cenzura³.

Dintre diversele domenii în care s-a manifestat, în filologie a adus cele mai mari contribuții. Se consideră, poate cu puțin prea mult optimism, că, împreună cu Cwittinger și Rotarides, Bod Péter face parte din prima pleiadă de iluminiști care au activat în domeniul istoriei literaturii maghiare⁴. Chiar dacă dorința de constituire a unei societăți științifice⁵ nu s-a îndeplinit în decursul vieții sale, lupta pentru renovarea limbii maghiare pe care a dus-o, chiar dacă nu a fost consecventă și chiar dacă nu a fost inspirată de cel mai pur iluminism, a avut totuși un mare răsunet. Prin *Magyar Athenas*⁶ și *Szent Hilárius*⁷ Bod Péter s-a angajat ferm pe calea enciclopedismului, precum și pe aceea atât de specifică Secolului Luminilor a lărgirii granițelor aculturației⁸. Astfel, pe de o parte, dicționarul său de personalități așeza cultura maghiară în integralitatea sa în ansamblul de valori al civilizației europene, pe de altă parte, pornind de la dorința de a delecta, Bod Péter deschidea posibilitatea unei noi frontiere a culturii în lumea acelorora, din ce în ce mai numeroși, care începeau să-și consacre o parte din timp descifrării literelor. Mai ales pentru aceștia preotul din Ighiu a fost un *Aufklärer*. Biblioteca sa⁹, impresionantă, conținea, pe lângă cărțile destinate propriei sale cercetări științifice, și lucrări de medicină umană, de medicină veterinară, de agricultură, cu ajutorul cărora a fost pentru enoriașii săi și doctor și sfătuitor în îngrijirea animalelor și agricultor¹⁰, rolul de păstor de suflete dovedindu-i-se astfel prea îngust.

¹ Informațiile privitoare la biografia lui Bod Péter sunt luate din autobiografia sa (*Önéletírás*), alcătuită în 1768, după ediția publicată în colecția *Magyar Hírmondó*, Bod Péter, *Magyar Athenas*, Budapeșt, 1982, p. 7-79.

² Buzogány D., în introducerea la Bod Péter, *Erdélyi református zsinatok végzései. 1601-1762*, Kolozsvár, 1999, p. 21.

³ Hargittay Emil, în introducerea la Bod Péter, *Szent Hilárius*, s.l., 1987, p. 9.

⁴ Jancsó Elemer, în introducerea la *Felsőcsernátoni Bod Péter Önéletírása*, ediția publicată în colecția *Erdély öröksége*, VIII. *A másik magyar haza. 1750-1790*, Budapeșt, s.a., p. VI.

⁵ Despre necesitatea unei astfel de instituții se exprima în 20 septembrie 1756, într-o scrisoare adresată lui Ráday Gedeon, poet, mare iubitor de cărți și sprijinitor al învățământului protestant din Ungaria, prin intermediul căruia Bod Péter însuși și-a achiziționat o parte din bibliotecă. Vezi textul scrisorii în colecția de scrieri ale lui Bod Péter publicată în seria *Magyar Hírmondó*, citată la nota 1, p. 471.

⁶ *Magyar Athenas avagy az Erdélyben és Magyar-Országban élt tudos embereknek, nevezetesebben a kik valami világ eleibe bocsátott íráások által esmérétesekke lettek, 's jo emlékezeteket fen-hagyták Historiájok. Mellyet sok esztendő alatt, nem kevés szorgalmatossággal egybe-szededetett, és az mostan élőknek, 's ez-után következendőknek tanuságokra, 's jora-valo felszerkentésekre közönségessé tett.* F. TS. Bod Péter. A' M. Igeni Ekklesiában a' Kristus Szolgája. Nyomtatattott 1766-dik Esztendőben.

⁷ *Szent Hilárius vagy szívet vidámító, elmét élesítő, kegyességre serkentő, rövid kérdésekbe és feleletekbe foglalt dolgok, melyek mind az hasznos időtöltésre s mind az épületes tanúságra egybeszedetgettvén most ez harnadúttal feles bővítetésekkel kibocsátattak B. P. által* [Szebenben, 1760-dik esztendőben].

⁸ Pentru acest aspect vezi Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în Secolul Luminilor*, vol. I, București, 1986, p. 26-27.

⁹ Pentru conținutul acesteia vezi catalogul întocmit în 1770, în vederea scoaterii cărților la licitație, publicat de Radván-szky Béla, *Bod Péter könyvtárának jegyzéke*, în *Magyar Könyv-Szemle*, 1884-ik évfolyam, Budapeșt, 1886, p. 59-86.

¹⁰ Pentru acest aspect vezi Vita Zsigmond, *Művelődés és népszolgálat*, Bukarest, 1983, p. 54.

Dorința de înnoire a limbii, atât de specifică epocii Luminilor, și-a materializat-o în dicționarele¹¹ pe care le-a alcătuit și într-o nouă traducere a *Noului Testament*¹², preocupările sale lingvistice fiind copios probate de numărul mare de gramatici și dicționare pe care l-a adunat. Nu este lipsit de importanță să amintim aici că între acestea s-a aflat și o gramatică românească manuscrisă care, alături de celelalte două cărți în limba română prezente în bibliotecă¹³ și de numeroasele cuvinte românești consemnate cu prilejul redactării variantei latine a istoriei unirii religioase a românilor, reprezintă o probă indubitabilă a cunoștințelor de limbă română ale lui Bod Péter. Interesul pentru acest domeniu foarte puțin gustat de contemporanii săi datează probabil din anii primei sale căsătorii, 1748-1750, Enyedi Mária, fiica administratorului averilor ardelene ale familiei Brâncovenilor, fiind apreciată de soțul său ca "foarte pricepută în cunoașterea literaturii române"¹⁴. Compararea celor două versiuni ale istoriei românilor pe care le-a scris dovedește o schimbare considerabilă a imaginii autorului despre aceștia, rolul lor evoluând de la cel al unui simplu element de dispută confesională la acela de subiecți ai unei ample și asidue cercetări științifice.

Ca teolog, Bod Péter a fost interesat de istoria Bibliei¹⁵ și a sărbătorilor¹⁶, un loc important între aceste preocupări ocupându-l dreptul canonic¹⁷, cu deosebire cel matrimonial¹⁸. Dar cea mai mare parte a cercetării a dedicat-o istoriei, desigur celei eclesiastice, deși există bănuieli destul de întemeiate că a intenționat să scrie și o istorie a Transilvaniei¹⁹. S-a interesat de istoria sașilor, a secuilor, românilor și, bineînțeles, de cea a maghiarilor, cărora le-a dedicat cea mai amplă și mai documentată istorie eclesiastică scrisă până atunci²⁰. A studiat și a scris nu numai istoria propriei Biserici, ci și aceea a catolicismului și a unitarianismului ardelean²¹, precum și a Bisericii românilor. Toate acestea nu sunt simple înșiruiți de acte și fapte, în stilul analitic al lui F. A. Lampe, cel pe care l-a considerat magistru, nici ocazii pentru dezvoltarea unei polemici în favoarea propriei confesiuni, chiar dacă nu a rezistat întotdeauna tentației de a promova superioritatea calvinismului, ci sunt încercări, pe alocuri cât se poate de reușite, de a scoate istoria eclesiastică de sub tutela centralismului religios și de a o transforma într-o istorie științifică, laică, cu puternice accente venite dinspre raționalismul cartezian și wolffian, sub influența cărora a stat formația intelectuală a autorului.

¹¹ Una dintre cele mai importante contribuții de acest gen a fost completarea și reeditarea dicționarului latin-maghiar și maghiar-latin al lui Pápai Páriz Ferenc, Sibiu, 1767, în 9000 de exemplare.

¹² Publicată la Cluj în 1763.

¹³ *Catehismul* lui Fogarasi István, Alba Iulia, 1648, și o lucrare consemnată în lista cărților scoase la vânzare doar ca *Liber valachicus*, poate cea *Liturghie* amintită în varianta maghiară a istoriei românilor, identificabilă cu *Ceaslovețul* din 1685 sau cu *Rânduiala diacostvelor* din 1687, deoarece tipărirea este atribuită domniei principelui Mihail Apafi I.

¹⁴ *Önéletírás*, § XXV.

¹⁵ *A szent bibliának históriája, mellyben az Istennek ó és uj testamentuma szerént való szent beszédének megíratatása, annak mind ez ideig tsudálatos megtartása, különböző nyelvekre, azok között a magyar nyelvre való fordítatása, és azokon való ki-nyomattatása röviden elő adattatik*. Szebenben, 1748. Ny. Sárdi Sámuel által. Descriere după Petrik Géza, *Magyarország bibliographiája 1712-1860*, első kötet, Budapest, 1888, p. 306.

¹⁶ *Szent Heortokrátés avagy a keresztyének között előforduló innepeknek és a rendes Kalendáriomban feljegyezett szenteknek rövid históriájok, mely a szava bévehető hiteles íróból egybeszedeggetett és magyarra fordítatott, közönséges haszonra intéztetett egy bujdosó magyar, Bod Péter által 1757. esztendőben*, [Oppenheimben].

¹⁷ *Judicialia fori ecclesiastici praxis, seu de modo procedendi in judiciis ecclesiasticis liber singularis quem propriis et volentium*. Usibus concinnavit Petrus Bod, de F. Tsernáton V. D. Minister Magyar Igeniensis. Anno MDCCLVII. Cibinii, Excudebat Samuel Sárdi. Vezi și nota 2.

¹⁸ *Synopsis ivris connvialis. Sev tractatus de ivre connviorvm in qvo varii casvs matrimoniales circa sponsalia, repvdia ac divortia incidentes refervntvr, examinantvr, ex doctorvm sententiis, patriae legibvs, synodorvm provincialivm actis ac decisionibvs determinantvr. Stvudio et labore Petri Bod de F. Csernáton V. D. Ministri in ecclesia Magyar-Igeniensis, ac venerab. Dioeceseos Alba-Carolinensis notarii. Cibinii*, In Typ: Publica Impress. Sámuel Sárdi. 1763.

¹⁹ Kosáry Domokos, *Művelődés a XVIII. században Magyarországon*, Budapest, 1996, p. 149.

²⁰ *Historia Hungarorum ecclesiastica inde ab exordio Novi Testamenti ad nostra usque tempora ex monumentis partim editis, partim ineditis, fide dignis, collecta studio et labore Petri Bod de Felső-Csernáton V. D. Ministri M. Igeniensis et Synodi Generalis Reformatorem in Transylvania Notarii*. Rămasă în manuscris, a fost publicată la Leyden, între 1888-1900, în 4 volume, de L. W. E. Rauwenhoff și Car. Szalay.

²¹ *Historia unitariorum in Transilvania, indea prima illorum origine ad recentiora usque tempora ex monumentis authenticis concinnata*. Ex msspto auctoris nunc primum edita. Lugduni Batavorum, 1776. Impressis Joannis le Mair.

Întreagă această caracterizare este valabilă și pentru modul în care a înțeles să se ocupe de istoria românilor, pe care a abordat-o în două dintre momentele importante ale evoluției lor eclesiastice din secolul al XVIII-lea: episcopatul lui Inochentie Micu și reconstituirea ierarhiei ortodoxe la 1764. Posibilitatea comparației între cele două opere rezultate, prima scrisă în limba maghiară și intitulată *Az Erdélyi Oláhok Uniáltatásokról való rövid História*²², cea de-a doua redactată în latinește sub titlul *Brevis Valachorum Transylvaniae incolentium Historia*²³, probează nu numai evoluția istoricului în ceea ce privește abordarea acestui subiect, ci și evoluția sa profesională în ansamblu, depășirea entuziasmului și spiritului polemic care i-a animat activitatea din tinerețe și însușirea cât mai profundă a unui spirit laic, raționalist în abordarea evenimentelor istorice.

Astfel, dacă versiunea în limba maghiară, care expune istoria unirii religioase a românilor cu romano-catolicii până la anul 1745, posibil anul redactării, a fost mai degrabă o ripostă la proaspăt apăruta lucrare a iezuitului Franciscus Fasching, *Nova Dacia*...²⁴, reluarea subiectului în 1764, chiar dacă s-a produs într-unul dintre cele mai dificile momente ale istoriei eclesiastice a românilor ardeleni, fapt care și-a lăsat vizibil amprenta asupra abordării sale, nu a fost determinată exclusiv de această conjunctură, conținutul său, spre deosebire de cel din 1745, probând o îndelungată aplecare a istoricului asupra românilor și intenția explicită de a alcătui această lucrare, a cărei definitivare a fost doar grăbită de evenimentele din 1760-1764.

Sub aspectul structurii, cele două variante de istorie românească se aseamănă foarte mult, diferența, deloc neglijabilă, constând nu atât în completarea textului din 1745 cu evenimentele petrecute până la 1764, cât mai ales în includerea unui substanțial capitol despre viața religioasă a românilor, pentru prima dată privită ca fapt istoric susceptibil de o superioară înțelegere. Astfel, ceea ce până atunci era îndeobște numit superstiție și schismă valahă, felurile obiceiuri apreciate de ultimele voci ale istoriografiei ardeleni drept vrednice de răs, fiind deci de prisos să se vorbească despre ele²⁵, devin sub pana istoricului Bod Péter subiect al unei savante abordări a istoriei civilizației.

Dacă sub aspectul structural cele două istorii ale românilor au asemănări remarcabile, sub cel al conținutului și mai remarcabile sunt deosebirile. Am specificat deja relația foarte strânsă dintre versiunea maghiară și *Nova Dacia* a iezuitului Franciscus Fasching. Polemica incisivă împotriva acestuia, denumit "scriitor murdar", îndreptată însă împotriva întregii Biserici Catolice, căreia îi înșiră toate crimele și masacrele pe care și le amintește²⁶, aparține încă acelui Bod Péter care, înainte de călătoria de studii în Olanda, îl traducea pe Kocsi Csörgő Bálint, autorul unei cărți despre suferințele preoților reformați din Ungaria vânduți de autoritățile austriece ca sclavi pe galerele venețiene. Nimic din toate acestea nu vom găsi însă în textul alcătuit în 1764. Redactat în limba latină și, prin aceasta, destinat unui public care trebuia să depășească granițele Transilvaniei, sau poate din cauza cenzurii, acest text lasă greu să răzbată spiritul polemic și numai în măsura în care se impunea cu necesitate corectarea afirmațiilor răspândite de istoriografia catolică. Apare însă, în compensație, un element nou. Termenul *unio* este extins și asupra relației dintre Biserica românească și cea maghiară din perioada Principatului și probat cu documente, atrăgând astfel indirect atenția asupra scopurilor distructive ale implicării în dialog a Bisericii Catolice.. Singura sa intenție a fost să sublinieze binefacerile de care s-a bucurat Biserica românească în timpul unirii sale cu Biserica maghiară, completând astfel imaginea acestei relații răspândită până atunci de istoriografia iezuită doar sub aspectele sale negative. Evitând deliberat această latură, Bod Péter nu va da unirii dintre reforma maghiară și ortodoxia românilor sensul unei apropieri intime, capabile să aducă cele două Biserici în situația de a profesa un crez comun altul decât acela general valabil de creștin. Bod Péter corecta imaginea absolut negativă a

²² Păstrată la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca, ms. 586, copie executată în 1845.

²³ Editată recent, ca addenda la volumul *Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania (mijlocul secolului XVI - primele decenii ale secolului XVIII)*, autori Ana Dumitran, Gúdor Botond, pr. Nicolae Dănilă, Alba Iulia, 2000, p. 312-445, după copia păstrată la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca, ms. 569.

²⁴ Franciscus Fasching, *Nova Dacia ex probatis scriptoribus deprompta...*, Claudiopoli Transilv., Typis Acad. Soc. Jesu, per Mich. Becksereki, 1743-1744.

²⁵ Opinia îi aparține lui Johann Filstich, autor al mai multor lucrări despre istoria românilor, citat de Bod. Vezi *Tentamen Historiae Vallachicae / Încercare de istorie românească*, studiu introductiv, ediția textului și note de Adolf Armbruster, traducere de Radu Constantinescu, București, 1979, p. 247, 253.

²⁶ Vezi capitolul *Despre forțarea Unirii începute sub împăratul Leopold*, p. 23-33.

rolului său în viața spirituală a românilor, așa cum a fost ea prezentată până atunci, fără a evita însă reproșurile pentru faptul că nu a verificat dacă adevărul conținut în documentele citate și în intențiile binevoitoare ale principilor și-au găsit și aplicabilitatea practică. Acest neajuns, dacă ar fi să-i acordăm istoricului prezumția de sinceritate totală, nu este altceva decât consecința apartenenței sale la curentul historiografiei erudite, mulțumită cu autenticitatea surselor, pe care au identificat-o în mod absolut cu adevărul istoric. Și totuși, atașamentul său față de această școală istorică nu a fost deloc dezinteresat. Ca pastor reformat, el nu putea judeca critic intențiile principilor și ale superintendenților de a canaliza Biserica românească spre Reformă.

Subiectul principal al lucrării este însă unirea românilor cu Biserica Romano-Catolică. Cantitativ, și aceasta este mai pe larg tratată în varianta din 1745. Scriind o istorie angajată, la fel ca și iezuiții împotriva cărora se pronunța, istoria unirii religioase așa cum a văzut-o Bod Péter este una plină de minciună și suferință. De aceea, pe de o parte s-a străduit să discrediteze Biserica Catolică, ai cărei istorici discreditaseră la rândul lor Biserica Reformată maghiară și politica prozelitistă princiară, acuzând-o că i-a obligat pe români la unire pentru a-și spori veniturile provenite din dijme. Pe de altă parte, efortul românilor de a realiza unirea este redus la dorința preoților de a-și îmbunătăți situația materială, ambiția și interesul personal fiind singurele cauze semnalate de istoric ale acestui eveniment. Varianta latină păstrează doar această din urmă parte a vechii analize, chiar dacă suportul documentar este considerabil îmbogățit, trecând destul de repede și peste episcopatele lui Ioan Pataki și Inochentie Micu, de asemenea mai detaliat tratate în 1745, accentul deplasându-se acum pe istoria ultimelor două decenii din viața Bisericii Unite. Am putea spune chiar că mesajul principal pe care istoricul a dorit să-l adreseze cititorului a fost determinat de fenomenul de degenerare pe care îl trăia unirea religioasă a românilor în perioada respectivă, chiar dacă nicăieri nu vom găsi o trimitere expresă în acest sens, și mai puțin de istoria în ansamblu a Bisericii Unite, cu părțile ei întunecate dar și luminoase. Lupta acesteia pentru consolidare, pentru respectarea drepturilor cu care i-a fost însoțită întemeierea, organizarea, activitatea pedagogică și tipografică pe care a patronat-o ocupă un spațiu mult mai modest al discursului în comparație cu fenomenul de dezintegrare generat de atitudinea antiunionistă manifestată împotriva sa din toate direcțiile. Această compartimentare a conținutului este destinată să mascheze neputința autorului de a se pronunța de partea uneia sau alteia dintre taberele intrate în dispută. Lăsând evenimentele să vorbească singure, Bod Péter i-a adus în scenă pe toți cei care au jucat un rol, fără a se pronunța însă asupra scopurilor aparent ascunse pe care le-au urmărit. Analizând atitudinea Dietei față de cererile Bisericii Unite, el nu va declara niciodată că îndeplinirea acestora ar fi putut zdruncina din temelii edificiul constituțional transilvan și nici că refuzul guvernanților de a le lua în considerare a fost în realitate un important sprijin acordat mișcării antiunioniste. Introducând în narațiune intervențiile episcopilor sârbi împotriva unirii, istoricul nu le va defini niciodată ca generatoare ale mișcărilor sociale de proporții inițiate de Visarion Sarai și de Sofronie de la Cioara, evitând astfel să recunoască adevărata natură confesională a manifestărilor care, alături de spiritul anticatolic, îl conținea implicit și pe cel antiprotestant, estompat de colaborarea pe care Sofronie o propunea autorităților calvine prin intermediul sinodului de la Alba Iulia din 25 februarie 1761, a cărui adresă către Guberniu este atent reprodusă de Bod. Citând integral numeroasele decizii imperiale referitoare la români, istoricul reformat nu le prezintă niciodată ca rezultate ale încăpățănării în susținerea catolicismului, mulțumindu-se să sugereze, prin descrierea uneori detaliată a manifestărilor antiunioniste ale comunităților românești, că această răsturnare a raporturilor interconfesionale nu era deloc dorită de către reformați. Atitudinea imparțială a autorului este deci numai o mască, nu întotdeauna suficient de bine purtată. Descriind fenomene aflate încă în desfășurare, el nu le putea distorsiona, căutând explicații care inevitabil ar fi acordat justificare uneia sau alteia dintre părți. Gestul ar fi fost riscant câtă vreme protagoniștii evenimentelor narate își exercitau în continuare autoritatea asupra vieții politice și religioase ardeleni în care omul Bod Péter se integra și care până la urmă nu l-au iertat, citându-l în fața tribunalului pentru activitatea sa științifică, de a cărui condamnare l-a salvat doar prematura sa dispariție. Neputând să apere tabăra din care etnic și confesional făcea parte, el a preferat să lase cititorului ultimul cuvânt, conducându-i însă judecata spre imaginea unei Transilvanii răvășite de consecințele unui eveniment nedorit, cărora li s-ar putea pune capăt numai prin renunțarea la alimentarea focarului disturbator – unirea, la 1764 doar a unei mici părți a românilor cu Biserica Romei. Acest mesaj este cât se poate de clar descifrabil în momentul în care, descriind întâlnirea la Alba Iulia a episcopului unit Petru Pavel Aron cu episcopul ortodox Dionisie Novacovici, istoricul abia își poate stăpâni satisfacția în fața imaginii care îl prezintă

pe primul săvârșind liturghia în biserică fără auditori, în timp ce al doilea liturghisea într-o grădină, în mijlocul unei mulțimi pentru care spațiul se dovedea neîncăpător.

Pasională în 1745, mult mai temperată în 1764, atitudinea istoricului se dovedește depășită de febrilitatea cu care a asistat la derularea evenimentelor. Dacă în 1745, din orgoliu, recuperarea românilor pentru o alianță cu reformații mai putea fi imaginată, la 1764 interesul pentru anularea unirii lor cu romano-catolicii are o coloratură cu deosebire politică. Biserica națională, pe care Reforma o înstăpânise în sufletul românilor, se dovedea, odată intuită puterea acestei arme, devastatoare pentru tot ceea ce până atunci legile se străduiseră să consacre drept imuabil. Uniți cu romano-catolicii sau cu protestanții, românii n-ar mai fi încetat oricum să ceară egalitatea în drepturi cu cei cărora le-ar fi oferit sporul numeric atât de necesar în noua conjunctură politico-administrativă. Din acest motiv imaginea românilor ca masă de manevră se estompează, interesul față de ei manifestat de istoricul înregimentat confesional rămânând cantonat exclusiv în sfera științificului. Toate acestea se răsfrâng asupra textului analizat aici, sporindu-i în mod semnificativ valoarea. Astfel, dincolo de importanța documentară implicită conținută de nararea unor evenimente contemporane, de conservarea unor documente, lucrarea este deosebit de semnificativă ca atitudine față de obiectul analizat: românii și unirea lor religioasă, cu cele două etape ale sale: reformată și catolică. Rămânând la fel de exclusivistă ca intenție, la fel ca și istoriografia catolică împotriva căreia s-a ridicat, prin selectarea numai a aspectului pozitiv care a constituit fizionomia relațiilor românilor cu Reforma, Bod Péter are meritul de a fi atras atenția asupra unor realități care, din diverse raționamente, vor continua să fie minimalizate și neglijate de istoriografia ulterioară. Subiectiv prin calitatea sa de preot reformat, discursul său capătă valoare prin faptul că întrește o imagine cunoscută până atunci doar în părțile ei întunecate. Fiecare dintre cele două laturi extreme puse în lumină conțin o parte dintr-un adevăr care a fost mult mai complex și mult mai puțin luminos sau întunecat decât l-a prezentat istoriografia acelor vremuri, datorită limitelor metodologice, mentale și documentare inevitabile în orice epocă.

De fapt, Bod a văzut în scrisul istoric o metodă de conservare a unor amintiri, fapte, documente istorice, pe care le-a salvat de la uitare consacându-le tiparului autohton îmbogățit de confluente europene. În legătură cu unirea religioasă a românilor, datorită și mișcărilor protestatate legate de aceasta, autorul a simțit nevoia de a le consemna ca pe niște momente majore din viața religioasă transilvană. Evenimentele, motivațiile, documentele unirii sunt astfel consemnate pentru a nu fi date uitării, dar și pentru o prezentare mai amplă a poporului român. Interesul față de istoria originilor și evoluția socială a românilor nu puteau însă lipsi din discursul lui Bod, pentru simplul fapt că prezentarea unirii religioase și a motivațiilor acesteia putea apărea prea trunchiată fără o viziune generală. De altfel, contactul zilnic cu muncitori, țărani și preoți români²⁷ i-a putut insufla acest interes, care are două tipuri de abordare: una obiectivă și una subiectivă. Abordare istoriografică obiectivă pentru că Bod nu era supus nici unei tabere interesate de fenomenul unirii religioase - bineînțeles în sens militant. Astfel se poate conta pe o viziune nepărtinitoare privind contextualitatea unirii religioase. Acest context pare a fi demonstrat și de istoriografia confesională ulterioară, care va fi aproape în totalitate pro sau contra genezei Bisericii Unite cu Roma, potrivit afilierei sale confesionale. Bod fiind protestant, a prezentat o viziune distantă de evenimentialul confesional catolic și ortodox. Totuși, discursul său istoric pare a fi preferat de istoriografia ortodoxă, fiindcă se consideră a fi unul din cei care consemnau agresivitatea și obligativitatea "uniației" pe tot parcursul sec. XVIII. Iată că aici ne apare latura subiectivă a lui Bod. Generația protestantă premergătoare autorului, aflându-se în vâltoarea Contrareforme, s-a confruntat cu spiritul unionist catolic, unul de contracarare a fenomenului de unire cu protestanții, chiar de anihilare a Reformei. Potrivit acestui fapt, discursul istoric mult politizat a avut un caracter petiționar, virulent și acuzator la adresa Curiei papale și a Curții vieneze. Bod s-a detașat însă de această viziune, fiindcă barocul târziu și preiluminismul impregnaseră deja societatea protestantă transilvăneană. De aceea Bod va consemna cu atitudine critică fenomenul unionist, dar de pe poziția unui supus umil al Habsburgilor. Timpul relațiilor interconfesionale protestanto-ortodoxe devenise deja istorie demnă de a fi consemnată. Frământările interioare ale Bisericii Unite așa cum se prezentau ele istoricului care trăia la timpul prezent sunt evenimentele de anvergură, motivația și defectele genezei Bisericii Unite fiind căutate și prin prisma

²⁷ Bod Péter *Házi diáriuma* (Jurnalul de casă al lui Bod Péter), ms., Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca.

acestor frământări care, în ultimă instanță, justifică și viziunea diferită a autorului în cele două momente ale redactării istoriei românilor.

Astfel, prima versiune este mult mai virulentă, cealaltă, scrisă mai târziu, fiind mult mai obiectivă și consecventă. Una dintre explicații îl constituie faptul că varianta maghiară s-a născut ca o ripostă la volumul *Nova Dacia* semnat de Francisc Fasching și în care motivațiile unioniste sunt fundamentate ca fiind de natură antiprotestantă. Providențial și de emancipare socială, radicalismul lui Fasching generează în scrisul istoric al lui Bod un stil aproape catehizator, în care prezintă afirmația iezuită, o combate, iar după aceea, foarte diplomatic, sugerează doar propria versiune despre unire. Chiar dacă evenimentele se opresc la 1745, structura acestui volum se regăsește în a doua ediție latină, care dă dovadă de o superioară înțelegere a fenomenului unionist, a istoriei românilor și a obiceiurilor acestora.

Prima abordare, chiar dacă considera religia ortodoxă superstiție și schizmă, de altfel în acord cu istoriografia iezuită, surprinde în polemica sa motivele variate care au contribuit la succesul fenomenului unionist. Chiar faptul că Bod combate unele acuze aduse de Fasching protestanților și nobilimii, sugerează varianta interpretării radicale din partea adversă a baricadei religioase. Din păcate, argumentația se rezumă doar la contracararea lui Fasching și mai puțin la propria părere. Soluțiile par a fi date în cea de-a doua variantă a operei. Aici, concluzia principală ar fi că fenomenul unionist s-a desfășurat sub imperativul forței, părere împărtășită de istoriografia ortodoxă²⁸. Într-adevăr, unirea în viziunea lui Bod sugera o implicare în forță din partea politicului, acest fapt fiind dovedit de titlul capitoului "*Forțarea românilor spre unire care a început sub Leopold*"²⁹. Statutul românilor, apreciat ca pozitiv în vremea principilor protestanți, suferă modificări concomitent cu schimbarea situației politice din principat³⁰. Bod a văzut în unire dorința catolicilor de a slăbi celelalte religii recepte și prin aceasta dorința lor de a câștiga "*întărirea lor cu dijme și alte venituri, pe care nu le dețineau în Ardeal*"³¹. Interogația lui Bod despre motivațiile unirii, pe care le însumează și le consideră a fi multiple, nu își mai caută răspuns, autorul afiliindu-se părerii protestante unanime care vedea unirea religioasă ca un „*instrumentum regni*” politic, social și ecleziastic care intenționa distrugerea primordialității politice protestante din principat. Prin aceasta Bod nu se distanțează de istoriografia precedentă dar, prin însumarea motivelor și motivațiilor unioniste afirmate, cât și prin contracararea acestora, el ne sugerează că este vorba despre un discurs istoric modern, capabil să se raporteze la un fenomen istoric printr-o privire de ansamblu, încercând să-i găsească o cauzalitate cât mai obiectivă.

Polemica lui Bod s-a concentrat pe trei direcții: *implicarea iezuiților în actul unirii religioase* - minimalizată, în dezacord total cu Fasching; *unirea religioasă ca act providențial* - părerea cardinalului Kollonits, prezentată de istoricul Belius, interpretare refuzată categoric de Bod; *unirea ca act de eliberare din asuprirea socială* cruntă căreia îi erau supuși românii – viziune căreia Bod i-o contrapune pe cea a unirii ca parte a politicii contrareforme. Situația socială umilă a românilor o vede ponderat, condamându-i pe iezuiți pentru gravele acuze aduse protestantismului vis-à-vis de asuprirea totală și cruntă a românilor.

Cele trei dispute au fost urmate de înșirarea actelor unirii, detaliu prezent în ambele versiuni. În cea de-a doua apare însă un element nou, care în primul volum era doar semnalat în introducere. Acesta este fenomenul de unire cu reformații, descris detaliat și analizat ca un aspect al fenomenului de alianță religioasă din Transilvania, fapt care răzbate și din însumarea finală a actelor de unire inițial cu protestanții, apoi cu Biserica Romano-Catolică, înșirate progresiv, într-o cauzalitate perfectă. În varianta latină a lucrării, unirea religioasă are la origine dorința preoților de a-și îmbunătăți situația materială, ambiția și interesul fiind așezate în prim plan. Unirea religioasă era tratată mai ales pentru a arăta motivele dezintegratoare cu care se confrunta, realitatea mișcărilor antiunioniste existente. Bod nu s-a pronunțat asupra naturii acestor evenimente, dar atitudinea lui lasă să răzbată printre rânduri

²⁸ Nicolae Dănilă, *Petrus Bod, Despre Unirea românilor cu romano-catolicii*, în *Credința străbună*, anul IX, nr. 10, octombrie 1998

²⁹ Bod Péter, *Az Erdélyi románok uniáltatásokról való rövid História*, p. 23.

³⁰ *Op. cit.*, p. 25.

³¹ *Op. cit.*, p. 27.

politica de altfel nedorită a curții vieneze de promovare a catolicismului și de anihilare a confesiunilor protestante.

Românii refuzau să mai fie considerați o masă de manevră. Ei deveniseră între timp aproape o națiune politică, prin politizarea experienței eclesiastice la care fuseseră supuși în ultima jumătate de secol. Unirea cu protestanții devenise istorie, în timp ce frământările din interiorul Bisericii Unite se aflau în curs de derulare. Istoricul Bod le transmite prin prisma viziunii sale de preot și istoric protestant, cu toate urmările ce decurgeau din ea. Nu vede nimic de combătut în prima unire, dar observa cu mare precizie nereușita integrării românilor în Biserica Catolică și lipsa recompensării sociale promise. Încercând, totuși, să fie imparțial, viziunea lui asupra unirii religioase poate fi sintetizată ca fiind una *protestantă*, care relaționa unirea cu intențiile contrareformatoare ale Curții vieneze: unirea apare ca *un act de forță, realizat mai ales datorită ingerințelor politicului*; partea română accepta această situație pentru beneficii materiale.

Chiar dacă aceste considerații cel mai bine pot fi așezate în completarea viziunilor istoriografiei adverse, îndeosebi a celei iezuite, viziunea lui Bod Péter asupra istoriei unirii religioase a românilor transilvăneni poate fi considerată ca una savantă, chiar dacă nu imparțială în totalitatea ei. Cercetarea istorică ulterioară a dovedit din plin comprehensiunea lui Bod.

Ignoranța românilor în materie de religie era o realitate, așa cum reale erau și încercările Reformei de a o corecta măcar parțial, de aici decurgând infiltrațiile protestante acuzate de iezuiți. Cauzele situației deplorabile în care se aflau românii nu se datorau însă exclusiv nici Reformei, nici Schismei, nici unirii cu Biserica Romei. Analizând impactul fiecăreia, unele dintre motivele reale ale stării lor au fost cel puțin întrezărite. Sinceritatea dorinței de a remedia situația nu a mers însă niciodată până acolo încât să fie și aplicate măsurile curative prevăzute, căci noua realitate care ar fi rezultat ar fi obligat la o împărțire și a beneficiilor materiale, nu numai a celor spirituale pe care agenții prozelitismului le ofereau cu atâta generozitate. Așa se explică de ce nici istoriografia Reformei, nici cea a Contrareformei nu se vor arăta interesate de realitatea concretă a impactului pe care l-a produs una sau alta dintre cele două uniri religioase ale românilor, rămânând cantonate în sfera idealului cuprins în diplomele emantate de autoritățile competente. Bod Péter nu face excepție de la această regulă. El susține însă ceea ce oponentii săi, iezuiții, nu erau câtuși de puțin dispuși să accepte și anume faptul că și Reforma a avut intenții bune și faptul că unirea cu Roma nu a adus cu sine, imediat, nimic din binele sperat de fiecare dintre părțile contractante: nici integrarea „schismaticilor” în credința catolică prin aplicarea celor patru puncte diferențiatore, nici rezolvarea problemelor sociale și materiale așteptate de clerul și poporul român. La rândul său, istoriografia catolică a atras atenția asupra laturii negative a raporturilor interconfesionale româno-maghiare, fapt pe care Bod Péter nu s-a arătat deloc dispus să îl recunoască. Ambele opinii se completează însă, spre marele avantaj al celui interesat de istoria acelor vremuri. Scriind o istorie savantă, erudită, și unul și ceilalți au pus la dispoziția cititorilor de atunci și de mai târziu expuneri în care fiecare eveniment menționat s-a dorit a fi probat cu documente cât mai concludente, fără a prezenta însă, intenționat sau nu?, și care a fost valoarea lor practică, ce rezonanță au avut actele emise de autorități în viața celor pe care îi vizau fără să-i aibă însă în vedere ca pe niște adevărați parteneri de dialog, ci doar ca pe niște neajutorați grăbiți să primească ceea ce le lipsea de la oricine se oferea să le arate bunăvoință. În realitate lucrurile nu stăteau așa. Dar această discrepantă era observată întotdeauna numai de partea adversă. Bod Péter, ca oponent al istoriografiei catolice, a consemnat, cât de detaliat a putut, această neconcordanță între binele intenționat de Curtea vieneză și aliata sa, Biserica Romano-Catolică, și binele pe care-l așteptau românii. Ca exponent al istoriografiei savante, el a încercat chiar să pozeze în rolul istoricului imparțial, în momentul în care a hotărât să-și facă cunoscut rezultatul efortului științific și, chiar dacă nu a reușit pe deplin, rămâne totuși remarcabilă diplomația cu care a încercat să-și mascheze partizanatul.

**BOD PÉTER AND THE HISTORY OF THE ROMANIAN CHURCH
FROM TRANSYLVANIA**

SUMMARY

The work's theme is the history of the Church of the Romanians from Transylvania, as the protestant priest and historian saw it from Ighiu, Bod Péter (1712-1769). The historical vision of the preceding phenomena and of the consequences of the religious unification analysed by Bod represent an important source of documentation for historians and also an incursion in Bod's historiographical evolution. A representative of the early Enlightenment, Bod Peter saw the history of the religious unification objectively as well as subjectively, but his subjectivity does not damage the value of his general view on that matter.